

Wihoda, Martin

Marchio Morauiie, domus vestre fundator : Přemyslovská dynastie a počátky řádu německých rytířů

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1999, vol. 48, iss. C46, pp. [5]-15

ISBN 80-210-2518-2

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102041>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARTIN WIHODA

MARCHIO MORAUIE, DOMUS VESTRE FUNDATOR

Přemyslovská dynastie a počátky řádu německých rytířů¹

Století posledních Přemyslovců je v českých poměrech zpravidla vnímáno jako období mohutného vzestupu českého státu, který se během neuvěřitelně krátké doby vymanil z hluboké dynastické krize a již na prahu 13. věku převzal klíčovou roli v mocenském uspořádání střední Evropy. Příčiny úctyhodného rozmachu přemyslovské monarchie lze jistě spatřovat ve zjednodušení nástupnické otázky, právě tak jako ve vnitřní slabosti říše. Zároveň však není možno přehlédnout, že ambiciózní státnické dílo přemyslovských králů mělo své pevné základy ve vnitřní dynamice české společnosti, přičemž ráz a tempo převratných změn s vědomím a souhlasem panovníka nezfídka určovaly duchovní instituce, mezi nimiž vynikající místo zaujaly rytířské řády.

K přímému kontaktu mocenské elity českého státu s rytířskými řády došlo snad již v průběhu druhé křížové výpravy, nicméně samotný král Vladislav I. ještě v závěru druhé třetiny 12. století připustil, že jeho zájem o instituce bezprostředně spjaté s existenčním zápasem křesťanských států v Levantě po řadu let nepřesáhl rovinu pouhé zdvořilosti.² K zásadnímu obratu došlo až na sklonku roku 1168 zásluhou probošta-kancléře Gervasia a jeho synovce Martina, kteří se rozhodli vybudovat kostel P. Marie a založit při něm johanitský špitál. Zbožný úmysl přivítal rovněž český král, jenž následujícího roku ochotně po-

¹ Předkládaný příspěvek byl připraven v rámci grantového projektu GA ČR 404/00/0380. Reviduje a rozšiřuje mou starší studii *Příchod řádu německých rytířů do českých zemí*. Časopis Slezského zemského muzea, řada B 41, 1992, s. 7–10.

² CDB I, s. 216–218, č. 246: „...quod a primis principatus mei temporibus semper in voto habui Iherosolimam ire atque sepulchrum dominicum et alia loca sancta videre. Quod et adimplere volui, quando cum imperatore Conrado in expeditione contra paganos processeram. Sed cum peccatis exigentibus, nescio quo dei iudicio, proposita perficere prohibiter, ad propria reversus, votum exsolvere atque Iherosolimam ire ibique aliquantis per moram facere rursus magis ac magis accendor...“

tvrdil a rozmnožil základní věno. Součástí donace byl i pozemek poblíž Juditina mostu na Malé Straně, a právě zde se také záhy konstituoval nejstarší řádový dům v českých zemích.³

Výlučné postavení johanitů v přemyslovských državách narušila teprve štedrá donační aktivita vládnoucí dynastie na počátku 13. století, neboť český král Přemysl Otakar I. i jeho mladší bratr, moravský markrabě Vladislav Jindřich, vyznamenávali svou okázalou přízní především řád německých rytířů. Vstřícný postoj obou sourozenců se také záhy promítl v prvních darech a již 15. dubna roku 1204 papež Inocenc III. potvrdil „...*mistrovi a bratřím pražského špitálu Panny Marie Němců...*“ statky v Opavě, „...*kteřé vám (řádu) milý syn vznešený muž...markrabě moravský, zakladatel vašeho domu a nejdražší v Kristu syn náš...slavný český král se zbožným úmyslem postoupili...*“⁴ Plynulý růst řádového jmění nedoznal podstatnějších změn ani v následujících letech, protože 11. dubna roku 1207 Inocenc III. konfirmoval „...*bratřím špitálu Panny Marie v Čechách...*“ držbu dalších nejméně pěti vsí v Čechách s upřesňující poznámkou, že i ony pocházejí z darů českého krále a moravského markraběte.⁵

Kuriální korespondence klade uvedení řádu na českou půdu do přímé souvislosti se jmény obou Přemyslovců, ovšem samotný Přemysl Otakar I. ve svém imunitním privilegii z 26. srpna roku 1222 důrazně připomenul zásluhy českého knížete Konráda Oty. Výslovný odkaz na řádové državy, jež bratrům postoupil „...*slavné paměti kníže Konrád Český...*“⁶ lze současně vnímat jako nový *terminus ad quem*, a protože Konrád Ota zemřel dne 9. září roku 1191,⁷ Pře-

3 CDB I, s. 214–215, č. 245. Minuciózní rozbor listiny s vyčerpávajícím komentářem k starší literatuře podal S k o p a l, M.: *Založení komendy johanitů na Malé Straně*. Příspěvek k otázce příchodu řádu do Čech. Pražský sborník historický 26, 1993, s. 7–35. K dalším souvislostem srv. J a n, L.: *...mortuus est persecutor noster Saladinus* (K způsobu komunikace mezi českými zeměmi a Palestinou ve 12. a 13. století). SPFFBU C 44, 1997, s. 17–35; B o r c h a r d t, K.: *Military Orders in East Central Europe: The First Hundred Years*. In: *Autour de la première croisade: Actes du Colloque de la Society for the Study of the Crusades and the Latin East (Clermont-Ferrand, 22–25 juin 1995)*. Ed. M. Balard, Byzantina Sorbonensia 14, 1996, s. 247–254 a nověji s četnými odkazy na literaturu T ý ž: *The Hospitalers, Bohemia and the Empire, 1250–1330*. In: *Mendicants, Military Orders and Regionalism in Medieval Europe*. Ed. J. Sarnowsky, Ashgate Publishing 1999, s. 201–231.

4 CDB II, s. 36–37, č. 40: „...*magistro et fratribus hospitalis sancte Marie Teutonicorum Pragensis...possessiones, quas dilectus nobilis vir...marchio Morauiie, domus vestre fundator, et quas karissimus in Christo filius noster...rex Boemorum illustris in Oppaua vobis pietatis intuitu concesserunt...*“

5 CDB II, s. 62–63, č. 67: „...*villas, que dicuntur Lupatin, Boseumenza, Repin, Luben et Borotizii cum aliis villis pertinentibus ad easdem, quas karissimus in Christo filius noster...rex Boemorum illustris et dilectus nobilis vir...marchio Morauiensis, frater eius, hospitali vestro dederunt...*“

6 CDB II, s. 229–232, č. 239: „...*et omnes possessiones cum omnibus appendiciis suis, quas vel nos eidem domui contulimus, vel inclite memorie dux Cunradus Boemie...*“

7 *Annales Gerlaci*. FRB II, s. 509. K dalším pramenům srv. blíže D e m e l, J.: *Konrád Ota, první markrabě Moravský*. Časopis Matice moravské 17, 1894, s. 315–316.

myslova listina alespoň nepřímo naznačuje, že první řádové sídlo v českých zemích mohlo vzniknout již na počátku devadesátých let 12. věku. Svůdná představa bohužel neobstojí před papežskou konfirmací z 15. dubna roku 1204, která se jednoznačně odvolává na zakladatelské dílo markraběte Vladislava Jindřicha,⁸ nicméně právě tak nezpochybnitelným se ukazuje i mecenát knížete Konráda Oty.

Deklarovaný, ale současně i nesmyslný primát obou Přemyslovců samozřejmě vytváří klasický *circulus vitiosus* – bludný kruh, jehož těžištěm a základním sporným bodem je vztah přemyslovské dynastie k nové duchovní instituci. Bylo by jistě absurdní připisovat německým rytířům ústřední roli v dějinách českého státu a úvahy nad genezí řádových struktur se proto nutně musí jevit jako poněkud samoučelné. Vyjmeme-li však nastíněnou otázku z úzce regionálních vazeb, pak není možno přehlédnout, že první přemyslovské donace vrhají velmi zajímavé světlo na úlohu střední Evropy ve složité proměně původně špitálního bratrstva v jeden z nejvlivnějších duchovních řádů.

*

Příchod řádu německých rytířů do střední Evropy bezesporu nelze zařadit mezi „velká“ témata evropské medievalistiky; zároveň však nepatří k zcela zanedbávaným problémům, neboť Konráda Otu jako mecenáše a příznivce řádu uvedl do literatury již *Johannes Voigt*, který se však zároveň dopustil pozoruhodného omylu, když Konráda označil za bratra českého krále a řádovou činnost v českých zemích spojil až s druhým decenniem 13. století.⁹ Voigtův výklad podstatným způsobem doplnil *Ernst Mirbach-Harff*, jenž v Konrádu Otovi správně rozpoznal jednoho z českých knížat a v souladu s obecně uznávanou chronologií posunul příchod řádu do přemyslovských držav ještě před rok 1191.¹⁰ Mirbach-Harffovu časnou dataci ctil mimo jiné i *Klaus Militzer*,¹¹ stejně jako *Jitka Kalistová*,¹² jejíž zásluhou rok 1191 vstoupil do české medievalistické produkce.¹³

⁸ CDB II, s. 36–37, č. 40: „...*marchio Moraue, domus vestre fundator*...“ Dále srv. *W i h o d a*, M.: *Příchod řádu*, s. 8–9.

⁹ *Voigt*, J.: *Geschichte der Ballei des Deutschen Ordens in Böhmen aus Urkundlichen Quellen*. Denkschriften der k. k. Akademie der Wissenschaften XII. Philosophisch-historische Classe. Wien 1863, s. 3–62, zde především s. 5. Obdobný výklad nabídl *Hemmerle*, J.: *Die Deutschordens-Ballei Böhmen in ihren Rechnungsbüchern 1382–1411*. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 22, 1967, s. 11.

¹⁰ *Mirbach – Harff*, E.: *Beiträge zur Personalgeschichte des Deutschen Ordens*. II. Ballei Böhmen-Mähren. Jahrbuch der k. u. k. heraldischen Gesellschaft „Adler“ 4, 1894, s. 1–3.

¹¹ *Militzer*, K.: *Die Entstehung der Deutschordensballeien im Deutschen Reich*. III.3. Die Entstehung der Ballei Böhmen-Mähren. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 16, 1970, s. 57–63, zde především s. 57–58, pozn. 27.

¹² *Kalistová*, J.: *Majetkové poměry řádu německých rytířů v českých zemích v 1. polovině 13. století*. In: Sborník prací k sedmdesátinám universitního profesora PhDr. Ladislava

Mnohokrát opakovaná teze o vzniku prvního řádového sídla v českých zemích na sklonku 12. století ovšem nebyla přijímána bez výhrad. Zakladatelský podíl knížete Konráda Oty zpochybnil již *Václav Novotný*, ale protože tak učinil formou marginální poznámky v rámci svého monumentálního nástinu dějin českého středověku,¹⁴ jeho skeptická glosa zapadla a českou historiografií, s výjimkou kritického komentáře Jitky Kalistové¹⁵, nebyla dále akceptována.¹⁶ Příchod řádu do českých zemí až na počátku 13. století předpokládá rovněž novější německá literatura, nicméně ani ta dosud nepřesáhla úroveň pouhých schematických konstrukcí, v nichž zběžný odkaz na širší středoevropské souvislosti nezřídka nahrazuje autentickou výpověď písemných pramenů.¹⁷ Chce-li tedy vytvořit relativně stabilní a nadto i perspektivní osu dalšího výkladu, pak nezbývá než obrátit pozornost k heuristické základně.

Počátky nové instituce zachycuje pramen zvaný „*Vyprávění o počátcích německého řádu*“, jehož vznik lze klást do období pontifikátu papeže Inocence IV., snad nedlouho za rok 1244.¹⁸ Z krátké relace mimo jiné vyplývá, že roku 1190 „...v čase, kdy byl Akkon obléhán křesťanským vojskem a s Boží pomocí

va Hosáka. Olomouc 1968, s. 23–29, zde především s. 24–25; T á ž: *Příspěvek ke kolonizaci jižní Moravy*. (Materiál a poznámky). Jižní Morava 14, 1978, s. 186–193, zde především s. 186 (vyšlo pod jménem Františka Spurného).

13 Srv. např. J a n , L.: *Slavkov u Brna ve 13. století a vznik komendy řádu německých rytířů*. Časopis Matice moravské 107, 1988, s. 265–278, zde především s. 266.

14 N o v o t n ý , V.: *České dějiny I.3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253)*. Praha 1928, s. 556, pozn. 2.

15 K a l i s t o v á , J.: *Majetkové poměry*, s. 24–25

16 Srv. např. K o u ř i l , M.: *Der olmützer Bischof Bruno von Schauenburg und der Deutsche Orden*. In: Acht Jahrhunderte Deutscher Orden. Festschrift zu Ehren Sr. Exzellenz P. Dr. Marian Tumler anlässlich seines 80. Geburtstages. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 1, 1967, s. 143–151, zde především s. 143; Š i g u t , F.: *Dějiny kostela Panny Marie a komendy Německého řádu v Opavě do doby husitské*. Slezský sborník 67, 1969, s. 476–489, zde především s. 476. Vztah řádu a církevních struktur v českých zemích, alespoň podle názvu, nověji zkoumal H l a v á č e k , I.: *Die Deutschherrenritter und die Kirche im böhmischen Staat der Přemyslidenezeit*. In: *Ritterorden und Kirche im Mittelalter. Ordines militares — Colloquia Torunensia Historica IX*, 1997, s. 129–142, ovšem autor studie k velké škodě nastíněného problému přehlédl základní literaturu.

17 V této souvislosti je nutno upozornit, že německá histografie právě nevyniká znalostí české produkce. Srv. blíže H e m m e r l e , J.: *Die Deutscheordens-Ballei Böhmen*, s. 10; *800 Jahre Deutscher Orden*. Ausstellungskatalog des Germanischen Nationalmuseum und der Internationalen historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens. Ed. G. Bott, U. Arnold, München 1990, s. 2; D e m e l , B.: *Der Deutsche Orden in Mähren und Schlesien*. Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau 32, 1991, s. 29–68, zde především s. 32–33, A r n o l d , U.: *Gründung, Wirksamkeit und Bedeutung des Deutschen Ordens bis 1525*, In: *Der Deutsche Orden und die Ballei Elsaß-Burgund. Die Freiburger Vorträge zur 800-Jahr-Feier des Deutschen Ordens*. Ed. H. Brommer, Bühl/Baden 1996, s. 17–31, zde především s. 20.

18 A r n o l d , U.: *De primordiis ordinis Theutonici narratio*. Preußenland 4, 1966, s. 17–30.

vyrván z rukou nevěřících, někteří mužové z měst Brém a Lübecku, horlice pro Boha konáním díla milosrdenství, zřídili z plachet lodí, jež jsou zvané kogga, špitál...Tento špitál opatrovali s horlivostí velké zbožnosti až do příchodu Friedricha, slavného vévody švábského, syna Friedricha, císaře Římanů...Když si zmínění brémští a lübeckí měšťané přáli spatřit svoji vlast, z podnětu řečeného vévody a jiných urozených z vojska předali zmíněný špitál se všemi almužnami, jež byly dostačující, a se vším příslušenstvím Konrádovi a komořímu jménem Burchard...Řečení kaplan a komoří se vzdali světského života, zasvětili špitál k počtě sv. Panny Marie Bohorodičky a nazvali jej špitálem sv. Marie Němců v Jeruzalémě, doufajíce, že po obnově křesťanských obřadů ve Svaté zemi získají sídlo svého řádu ve svatém městě Jeruzalémě...Protože však v onom čase neměli žádné statky ani državy a nepatřilo jim ani místo, na němž se tehdy zdržovali, častěji zmiňovaný vévoda Friedrich...vyslal posly s dopisem ke svému bratru Jindřichovi, slavnému králi Římanů, jenž se později stal císařem, prose, aby u papeže Celestina, který tenkrát spravoval římskou církev, vymohl potvrzení řečeného špitálu...“¹⁹

„Vyprávění o počátcích německého řádu“ přes svůj nevelký rozsah představuje prvotřídní zdroj informací. Zjevnou slabinou spisku je ovšem tendenční ladění některých pasáží. Neznámý kompilátor byl zřejmě oddaným straníkem císaře Friedricha II. a navzdory jeho exkomunikaci prvním lyonským koncilem neváhal zdůraznit úzký vztah řádu k štaufské dynastii.²⁰ Jistou nedůvěru vzbuzuje rovněž krátká poznámka, že před Akkonem „...v onom čase nebyl v ležení jiný špitál než tento...“²¹ neboť jak se zdá, obdobné instituce v průběhu obláhá-

19 *De primordiis ordinis Theutonici narratio*. Scriptores rerum Prussiacarum VI, s. 24–26: „...Tempore, quo Accon obsessa est ab exercitu christiano et auxilio divino de infidelium manibus liberata, quidam viri de civitatibus Brema et Lubecke zelum Dei habentes in misericordie operibus exercendis, hospitale quoddam ex velo navis, que cocka vocatur...idem hospitale magen devocionis diligencia procurantes, donec ad adventum Friderici illustris ducis Swevie filii Friderici Romanorum imperatoris...Tandem cum predicti cives Bremenses et Lubecenses patriam suam revisere intenderent, ad instanciam ducis memorati et aliorum nobilium exercitus Cunrado et camerario nomine Burchardo dictum hospitale cum omnibus elemosinis, que sufficientes erant, et attinenciis presentarunt...Nominati vero capellanus et camerarius seculi pompa renunciantes viam vite feliciter sunt ingressi et suavi iugo Domini sua colla spontanee submittentem professionem humiliter susceperunt hospitale prescriptum in honor est postea imperator, supplicans, ut aput apostolicum Celestinum, qui tunc ecclesie Romane tenuit principatum, confirmacionem hospitalis memorati promoveret...“ (Citováno podle vatikánského rukopisu „R“ z poloviny 14. století, který je nejstarší a nejobsáhlejší dochovanou formou *Narratia*.)

20 Srv. blíže K e m p f, F.: *Die Absetzung Friedrichs II. im Lichte der Kanonistik*. In: Probleme um Friedrich II. Ed. J. Fleckenstein, Vorträge und Forschungen XVI, 1974, s. 345–360 a obecněji také W o j t e c k i, D.: *Der Deutsche Orden unter Friedrich II.* In: Probleme um Friedrich II. ed. J. Fleckenstein, Vorträge und Forschungen XVI, 1974, s. 187–224.

21 *De primordiis ordinis Theutonici narratio*, s. 25: „...Nullum quidem hospitale infirmorum in exercitu tunc temporis extitit preter illud...“

ní zřídili i johanité a řád sv. Tomáše z Canterbury.²² Přihlédneme-li dále k prosté skutečnosti, že slavnou relaci dělí od popisovaných událostí nejméně jedno půlstoletí, pak se jeví nezbytným důrazná konfrontace díla s jinými prameny.

Bitva u Hattinu a zoufalý odpor křesťanských států v Levantě sice přechodně zvýšily zájem mocenských elit latinské Evropy o dění ve Svaté zemi, nicméně polní špitál v ležení před Akkonem nemohl svým významem konkurovat válečným operacím a unikl tak pozornosti soudobých kronikářů. Základní chronologické schéma však nejspíš odpovídá skutečnému průběhu událostí. Naznačuje to alespoň listina jeruzalémského krále Guida z 15. září roku 1190, z níž je patrné, že ještě před příchodem oddílů Friedricha Švábského existoval u Akkonu německý špitál Panny Marie, v jehož čele stál mistr Sibrand.²³

Sibrandovo jméno ovšem ve „*Vyprávění o počátcích řádu*“ chybí a jen povšechný obrat „...mužové z měst Brém a Lübecku...“ alespoň formálně připouští, že autor spisku znal sociální původ a tedy i osobu prvního správce.²⁴ Pochybnou hodnotu má rovněž zmínka o kaplanu Konrádovi a komořím Burchardovi. Jednak proto, že jejich relativně vysoké společenské postavení zachytila pouze řádová tradice, jednak a především proto, že se údajně „...vzdali světského života a zasvětili špitál k počtě sv. Panny Marie Bohorodičky...“, ačkoliv mariánský kult výslovně připomíná již privilegium krále Guida z 15. října roku 1190.²⁵ Drobné nepřesnosti zatížily i vysvětlující komentář k cestě Friedrichova poselstva do Evropy. Pokud by totiž švábský vévoda „...vyslal posly s dopisem ke svému bratru Jindřichovi, slavnému králi Římanů...aby u papeže Celestina...vymohl potvrzení řečeného špitálu...“, musel by tak samozřejmě učinit ještě před svou smrtí dne 20. ledna roku 1191²⁶ a pak by svou prosbu adresoval pa-

22 Obrat „...tunc temporis...“ ovšem naznačuje, že autor kompilace mohl mít na mysli období před vyloděním anglického krále Richarda I. Lví srdce, s jehož osobou jsou spjaty počátky řádu sv. Tomáše. Naopak krajně nepravděpodobnou se zdá absence johanitského špitálu. Srv. blíže R ö h r i c h t , R.: *Geschichte des Königreichs Jerusalem (1100–1291)*. Innsbruck 1898, s. 542, pozn. 7 a nověji F a v r e a u , M.-L.: *Studien zur Frühgeschichte des Deutschen Ordens*. Kieler historische Studien 21, 1974, s. 35–63; A r n o l d , U.: *Entstehung und Frühzeit des Deutschen Ordens*. Zur Gründung und innerer Struktur des Deutschen Hospitals von Akkon und des Ritterordens in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. In: *Die geistlichen Ritterorden Europas*. Ed. J. Fleckenstein, M. Hellmann. Vorträge und Forschungen XXVI, 1980, s. 81–107, zde především s. 83.

23 *Tabulae Ordinis Theutonici*. Ed. E. Strehlke, Berlin 1869, s. 22, č. 25: „...ego Guido...et domina Sybilla, uxor mea...donamus et concedimus domino deo et hospitali Alamanorum, quod est hedificatum in honore [dei] et gloriose semperque virginis Marie, domum unam in Accon ad faciendum hospitale, illam videlicet, in qua Armeni et patrones solebant hospitalari...Hoc autem donamus et concedimus per manum magistri Sibrandi, qui hoc hospitale incepit et edificavit in obsidione Accon...“ a také *Regesta Regni Hierosolymitani (MXCVII–MCCXCI)*, Innsbruck 1893, s. 185–186, č. 696.

24 Srv. blíže A r n o l d , U.: *Entstehung und Frühzeit*, s. 84.

25 Srv. blíže F a v r e a u , M.-L.: *Studien zur Frühgeschichte*, s. 47.

26 Srv. D e c k e r -H a u f f , H.: *Das Staufische Haus*. In: *Die Zeit der Stauer*. Geschichte – Kunst – Kultur. Katalog der Ausstellung III. Stuttgart 1977, s. 355, č. 65.

peži Klementovi III. Konečně právě tento papež dne 6. února roku 1191 vzal nové špitální bratrstvo pod svoji ochranu.²⁷

Papežská protekce bezesporu tvoří jeden z rozhodujících mezníků na pomyslné cestě od provizorního špitálu k respektované duchovní instituci. Současně ovšem nabízí velmi zajímavý prostor k dalším úvahám, jejichž základem je zpřesněná chronologická osa a ta nyní prozrazuje, že nejspíš na podzim roku 1190 švábský vévoda Friedrich vypravil do Evropy poselstvo, které se zde mělo setkat s jeho bratrem, římským králem Jindřichem VI. Smyslem a hlavním cílem legace však byla intervence u papeže Klementa III., a protože „...v onom čase král (Jindřich VI.) rozkázal velmožům a říšským ministeriálům, aby se zavázali k účasti na římské jízdě, která měla být vykonána v roční lhůtě od svátku sv. Matouše (21. září)...“²⁸ zamířili vyslanci rovnou do Itálie. Předběžný itinerář zjevně předpokládal, že k císařské korunovaci dojde v průběhu vánočních svátků²⁹ a snad ve stejnou dobu vstoupilo do Říma i poselstvo z Levanty, nicméně nové nepokoje v tradičně neklidném Sasku a především pak tragická zvěst o smrti císaře Barbarossy zmařily pečlivě připravený scénář.³⁰ Jindřich VI. tedy přesunul svůj odjezd na listopad a posléze, v souvislosti s dědickým řízením po durynském lantkraběti Ludvíkovi, až na samotný konec roku 1190,³¹ čímž ovšem vědomě rezignoval na roli aktivního prostředníka v kontaktech mezi špitálním bratrstvem a papežskou kurií. Nemilé zdržení mocného přímluvce našťástí neohrozilo plánovanou audienci, neboť dne 6. února roku 1191, v oka-

27 *Tabulae Ordinis Theutonici*, s. 263, č. 295: „...dilectis filiis fratribus Theotonicis ecclesie sancte Marie Ierosolimitane...eapropter...devotionem, quam erga nos et Romanam ecclesiam geritis, attententes, ecclesiam ipsam et personas vestras cum omnibus bonis, que in presentiarum rationabiliter possidetis vel in futurum...poteritis adipisci, sub beati Petri et nostra protectione suscipimus et presentis scripti patrocinio communimus...“ a také *Regesta pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII II* (ab a. MCXLIII ad a. MCXCVIII). Ed. P. Jaffé, W. Wattenbach. Leipzig 1888, s. 675, č. 16667.

28 *Chronica regia Coloniensis*. MGH SRG [18], s. 144: „...Eodem tempore rex expeditionem Italicam iurare fecit nobiles [terrae], et eos maxime qui ministeriales imperii essent, a festo sancti Mathei post annum explendam, quatinus in augustam ipse consecrari debuisset Romae...“ *Gisleberti chronicon Hanoniense*. MGH SRG [29], s. 219 datuje plánovanou jízdu dnem sv. Michala, tedy 29. zářím. Drobná odchylka však nijak nezpochybňuje podzimní termín připravovaného tažení. Srv. dále C s e n d e s , P.: *Heinrich VI*. Darmstadt 1993, s. 80–81, pozn. 33.

29 C s e n d e s , P.: *Heinrich VI*, s. 81.

30 Srv. blíže T o e c h e , T.: *Kaiser Heinrich VI*. Jahrbücher der Deutschen Geschichte. Leipzig 1867, s. 122–126; s. 164–166 a také s. 523–524.

31 *Chronica regia Coloniensis*. MGH SRG [18], s. 148: „...In mense Novembri rex Apuliam profiscitur; sed audita morte patris et Ludewici lantgravii, Coloniensem archiepiscopum premittens, ipse in Thuringiam profiscitur, eam sibi subicere temptans...“; i b i d e m , s. 152: „...Rex natale Domini in Thuringia agit...“ a také *Regesta imperii IV.3*. Die Regesten des Kaiserreiches unter Heinrich VI. 1165 (1190)-1197. Ed. J. F. Böhmer, G. Baaken. Köln – Wien 1972, s. 50, č. 112a.

mžiku, kdy se Jindřich VI. blížil k Bologni, papež Klement III. vystavil „...milým synům, bratrům německého kostela Panny Marie Jeruzalémské...“ ochranné privilegium.³²

Velkorysá imunita nepochybně splnila naděje řádového společenství, ale protože nedošlo k očekávanému setkání s králem Jindřichem VI., není zcela jasné, zda Friedrichovi vyslanci pokládali svou misi za uzavřenou. Skromný soubor písemných zmínek bohužel nenabízí jednoznačnou odpověď, jakkoliv pouhé zjištění, že případná schůzka neodporuje žádnému z dnes známých pramenů, nepostrádá jistou vypovídací hodnotu.³³

Zdánlivě nicotná spekulace může být rozhodujícím klíčem k správnému pochopení dosud nejasného vztahu knížete Konráda Oty k řádu německých rytířů. Jestliže představitelé špitálu skutečně odložili svůj návrat k Akkonu s úmyslem pozdravit budoucího císaře, pak není vyloučeno, že se na jaře roku 1191 seznámili s řadou výrazných osobností královského dvora. Elitní společnost říšských knížat tvořili nejen obratní diplomaté, jakým byl kolínský arcibiskup a říšský kancléř Filip z Heinsbergu, jemuž se podařilo překlenout nedůvěru nového papeže Celestina III. a odstranit tak poslední překážku v Jindřichově cestě za císařskou korunou,³⁴ ale také zdatní válečníci, k nimž zase náležel kníže Konrád Ota. Jistě ne náhodou se český panovník osobně zúčastnil císařské korunovace dne 15. dubna roku 1191³⁵ a v následujících měsících velel početnému kontingentu obávaných bojovníků v zápase o sicilské dědictví.³⁶

32 Přibližný směr a časový itinerář římské jízdy zachycují dvě Jindřichovy listiny datované v Lodi dne 21. ledna (*Regesta imperii* IV.3, s. 52–53, č. 119) a v Bologni dne 11. února (*Regesta imperii* IV.3, s. 53, č. 121). Srv. dále C s e n d e s, P.: *Heinrich VI.*, s. 86–89.

33 In margine upozorňuji, že alespoň podle „*Vyprávění o počátcích řádu*“ legace původně směřovala ke královskému dvoru. Srv. blíže *De primordiis ordinis Theutonici narratio*, s. 25: „...nuncios cum litteris misit ad fratrem suum Henricum illustrem regem Romanorum, qui factus est postea imperator...“

34 *Arnoldi abbatis Lubecensis Chronica*. MGH SS XXI, s. 181: „...Cumque appropiaret Rome, suscepturus apostolicam benedictionem, dominus apostolicus Clemens mortuus est. Pro quo dominus Celestinus in sedem est sublimatus. Qui videns regem cum multa iactantia venisse, ad protelandam eius consecrationem suam distulit...“ a dále H a l l e r, J.: *Heinrich VI. und die römische Kirche*. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 35, 1914, s. 554–571; B a a k e n, K.: *Zu Wahl, Weihe und Krönung Papst Cölestins III*. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 41, 1985, s. 203–211; H o u b e n, H.: *Philipp von Heinsberg, Heinrich VI. und Montecassino*. Mit einem Exkurs zum Todesdatum Papst Clemens III. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 68, 1988, s. 52–73.

35 *Historia de expeditione Friderici imperatoris*. MGH SRG NS V, s. 94–95: „...Qui statim proxima die ipsum regem et reginam augustali dignitate excellenter sublimavit. Erant autem in comitatu ipsius imperatoris domni sui inter alios principes Otto qui et Cunradus dux Boëmorum et Henricus frater Liupoldi ducis Austrie...“ Dále srv. T o e c h e, T.: *Kaiser Heinrich VI.*, s. 186–191 a nověji C s e n d e s, P.: *Heinrich VI.*, s. 93–98.

36 Průběh válečného tažení až k Neapoli zaznamenala souvislá řada listin z nichž mimo jiné vyplývá, že se Konrád Ota trvale pohyboval v okolí mladého císaře. Srv. blíže *Regesta im-*

Základní chronologické a mocenské souvislosti přes veškerou svoji obecnost přece jen přímo nezpochybňují, že se Konrád Ota setkal s některými členy legace, přičemž primárním motivem takové schůzky dost dobře mohly být osudy českých účastníků třetí křížové výpravy.³⁷ Nadějná, byť toliko hypotetická konstrukce pohříchu nedokazuje mecenát českého knížete. Naopak je více než sporné, zda by instituce bez pevné organizační struktury a vnitřních pravidel vůbec přijala nějaký nemovitý majetek, a pokud se jméno českého knížete objevilo mezi příznivci a donátory špitálního bratrstva, pak možná „pouze“ proto, že Konrád Ota, snad svými konexemi, snad peněžitými dary, usnadnil přerod provizorního společenství v respektovaný rytířský řád.³⁸

Střízlivá interpretace písemných pramenů svým vyzněním sice zpochybnila časné uvedení řádu na českou půdu, nicméně zároveň verifikovala obsah privilegia papeže Inocence III. z 15. dubna roku 1204, z něhož mimo jiné vyplývá, že Přemysl Otakar I. a jeho mladší bratr Vladislav Jindřich postoupili pražskému špitálu majetek v Opavě.³⁹ Opavská donace jako společné dílo obou sourozenců ovšem zřetelně kontrastuje s upřesňující poznámkou papežského notáře, že fundátorem byl markrabě Vladislav. Spojíme-li však obrat „...zakladatel vašeho domu...“ s pražskou komendou, nabude i tento zdánlivý rozpor jisté logiky, neboť pak by papežská konfirmace naznačovala, že pražský řádový dům vznikl péčí moravského markraběte. Nenápadný odkaz na zásluhy markraběte Vladislava současně objasňuje počátky německých rytířů v českých zemích. Pražský špitál u kostela sv. Petra v německé osadě Na poříčí⁴⁰ byl totiž nejstarším řádovým centrem v přemyslovských državách, a právě primát pražského řádového sídla dokazuje, že řádoví bratři pronikli do středoevropského prostoru nedlouho

perii IV.3, s. 63, č. 147; s. 63, č. 148; s. 63–64, č. 150; s. 64–65, č. 152; s. 65–66, č. 153; s. 66, č. 154; s. 66–67, č. 155; s. 67, č. 156; s. 67–68, č. 157; s. 68, č. 158; s. 69–70, č. 162. K širším souvislostem srv. R e i s i n g e r, C h.: *Tankred von Lecce*. Normannischer König von Sizilien 1190–1194. Köln – Weimar – Wien 1992, s. 149–153 a C s e n d e s, P.: *Heinrich VI.*, s. 99–103.

37 K českým účastníkům srv. blíže R ö h r i c h t, R.: *Die Deutschen im Heiligen Lande*. Chronologisches Verzeichnis derjenigen Deutschen, welche als Jerusalem-pilger und Kreuzfahrer sicher nachzuweisen oder wahrscheinlich anzusehen sind (ca. 650–1291). Innsbruck 1894, s. 55.

38 Jen pro úplnost dodejme, že ve zvláštních a zcela výjimečných případech donace ve prospěch řádu německých rytířů mohly dočasně přejít do rukou johanitů. Obdobná praxe ovšem není známa z českého prostředí. Srv. blíže B o r c h a r d t, K.: *Spendeaufufe der Johanniter aus dem 13. Jahrhundert*. Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 56, 1993, s. 49–50.

39 CDB II, s. 36–37, č. 40. K dalším souvislostem srv. W i h o d a, M.: *Rozsah a struktura vlastnictví řádu německých rytířů na Opavsku ve 13. století*. Časopis Slezského zemského muzea, řada B-41, 1992, s. 97–98.

40 K pražské komendě srv. blíže CDB II, s. 123–124, č. 133; CDB III.1, s. 29–31, č. 31; s. 31–32, č. 32; s. 32–33, č. 33 a J o a c h i m o v á, J.: *Fundace královny Konstancie a pražské statky německých rytířů*. K 30. výročí úmrtí Josefa Pekaře. Umění 16, 1968, s. 495–501.

před rokem 1204⁴¹ za bezprostřední podpory a přízně moravského markraběte Vladislava Jindřicha.⁴²

* * *

Krátké šetření spolehlivě prokázalo, že se Konrád Ota skutečně mohl seznámit s některými členy legace, přičemž stručná zmínka v imunitním privilegii z roku 1222 takový kontakt přímo evokuje. Navrhovaný výklad je samozřejmě jedním z možných, ale pokud k nějaké schůzce vůbec došlo, pak jistě ne pro nemovité statky českého knížete, protože špitální bratrstvo v prvních letech své existence usilovalo především o přízeň mocných. Rozhodující roli v uvedení nové duchovní instituce do českých zemí lze proto připsat Vladislavu Jindřichovi, který snad se souhlasem svého bratra Přemysla někdy v letech 1198 – 1203 přenechal německým rytířům patronátní práva ke kostelu sv. Petra Na poříčí, kde se také záhy ustavila první řádová komenda na české půdě.

⁴¹ Spolehlivý *terminus ad quem* je dán datační formulí papežské konfirmace z 15. dubna roku 1204 (CDB II, s. 36–37, č. 40). Vhodný *terminus post quem* představuje Vladislavova abdikace v noci ze 6. na 7. prosince roku 1197, kdy se Vladislav vzdal knížecího stolce a obratem získal hodnost markraběte (srv. blíže *Annales Gerlaci*. FRB II, s. 514–515 a také *Continuatio Admuntensis*. MGH SS IX, s. 588–589).

⁴² Srv. také W i h o d a, M.: *Příchod řádu*, s. 8–9 a nověji J a n , L.: *Bratři špitálu Panny Marie v českých zemích 1204–1411*. Tišnov 1995, s. 5–12; J a n , L. – S k ř i v á n e k , F.: *Němečtí rytíři v českých zemích*. Praha 1997, s. 11–17.

MARCHIO MORAUIE, DOMUS VESTRE FUNDATOR

Dynastie der Přemysliden und die Anfänge des Deutschen Ordens

Diese Studie stellt einen weiteren Beitrag zur Lösung der Problematik des Einzuges des Deutschen Ordens in die böhmischen Länder und nach Mitteleuropa dar. Während die ältere deutsche und tschechische Literatur die Meinung vertritt, daß der Orden in den böhmischen Ländern die ersten Besitzungen von dem böhmischen Fürsten Konrad Otto († 9. September 1191) erworben hatte, verschiebt die neuere Geschichtsschreibung die Einführung des Deutschen Ordens in den mitteleuropäischen Raum zu Beginn des 13. Jahrhunderts. Die Analyse der schriftlichen Quellen hat erwiesen, daß sich zwar Konrad Otto mit den führenden (?) Persönlichkeiten dieser Institution offenbar im Frühling, oder Sommer 1191 in Italien getroffen hatte, aber die ersten Güter hat der Orden offensichtlich erst vom mährischen Markgrafen Vladislav Heinrich in den Jahren 1198–1203 erworben. Dies bezeugt eine Bestätigung des Papstes Innozenz III. vom 15. April 1204, welche die Adresse der Prager Kommende trägt und Vladislav Heinrich als „...*domus vestre fundator*...“ bezeichnet. Die Feststellung wird von einigen weiteren Quellen unterstützt, woraus sich eindeutig ergibt, daß der Markgraf von Mähren zu den bedeutenden Gönnern der Ordensbrüder gehörte. Diese angedeutete Lösung entspricht auch der Entwicklung in Österreich und Thüringen.

